

9. Акбаров С. ва бошқалар. Математик таълим: ўқитишда инновацион усуллар. Academic research in educational sciences volume 2 / ISSUE 7 / 2021. ISSN: 2181-1385. Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723. DOI: 10.24412/2181-1385-2021-7-103-111

10. Егупова М.В. Методическая система подготовки учителя к практико-ориентированному обучению математике в школе. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора педагогических наук / Московский педагогический государственный университет. –Москва: 2015.

11. Овсянникова Т.Л. Использование программы GeoGebra при обучении геометрии будущих учителей математики. Мир педагогики и психологии. 2018. № 11 (28). -С. 92-99.

12. Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг 2020 йил “14” августдаги 418-сонли буйруғи билан тасдиқланган.

13. Mamajonova Z.M. Problems of developing motivational abilities of future teachers in the process of person-centered education. East European Scientific Journal. 2020. № 3-2 (55). -С. 68-70.

14. Каржанов А.Р. Использование инновационных технологий в образовательно-воспитательном процессе. Наука и образование сегодня. 2016. № 9 (10). -С. 34-35.

РЕЗЮМЕ. Ушбу мақолада таълим жараёнида замонавийлаштириш, бўлажак ўқитувчиларнинг касбий тайёргарлигини оширишга, унинг янги услублар ва янги педагогик технологияларни қўллаш олишга бўлган талабларини янада ошириш кўриб чиқилган.

РЕЗЮМЕ. В данной статье рассматривается модернизация образовательного процесса, повышение профессиональной подготовки будущих учителей, их требования к использованию новых методов и новых педагогических технологий.

SUMMARY. This article considers the modernization of the educational process, increasing the professional training of future teachers, and their requirements to use new methods and new pedagogical technologies.

ЎҚИТУВЧИ ШАХСИ СТРУКТУРАСИДА ПЕДАГОГИК АРТИСТИЗМНИНГ АҲАМИЯТИ

Б.А.Пиримбетов - 1-босқич мақсадли таянч докторанти

Ажиниёз номидаги Нукус давлат педагогика институти

Таянч сўзлар: касбий фаолият, фан, дарс, педагогик артистизм, педагогик ижодкорлик, педагогик маҳорат, педагогик тактика, педагогик техника, узлуксиз таълим, педагогик жараён.

Ключевые слова: профессиональная деятельность, наука, урок, педагогический артистизм, педагогическое творчество, педагогическое мастерство, педагогическая тактика, педагогическая техника, непрерывное образование, педагогический процесс.

Key words: professional activity, science, lesson, pedagogical art, pedagogical creativity, pedagogical skills, pedagogical tactics, pedagogical technique, continuous education, pedagogical process.

Ўқитувчининг касбий фаолияти учун муҳим сифатлари сирасига унинг ўз фанини билиши, педагогик таъсир методикасини эгаллаганлиги, тафаккурнинг ривожланганлигини қилиши мумкин. Ўқувчиларни интеллектуал жиҳатдан ривожлантиришга хизмат қиладиган худди шундай муҳим касбий сифатлардан бири унинг педагогик артистизм элементларининг қай даражада эгаллаганлиги билан боғлиқ.

Шу нуқтаи назардан «педагогик артистизм», «ўқитувчининг актёрлик санъати», «педагогик ижодкорлик», «педагогик маҳорат» ва «педагогик тактика», «педагогик техника» тушунчаларини фарқлаб олиш зарур деб топдик.

Педагогик артистизм – педагогик ижоднинг барча босқичларида у ёки бу даражада фаолият кўрсатадиган феномен. Таълим олувчилар билан алоқа ўрнатиш, уларнинг ишончини қозониш ва шу асосда педагогик жараённинг барча шароитларини ҳисобга олган ҳолда ҳаракатланишни таъминлайдиган жисмоний ва руҳий сифатларнинг бириктириш натижаси.

Педагогик артистизм таълим олувчилар билан алоқа ўрнатиш, маълум маънода ўқувчиларнинг ишончини қозониш, кейин мазкур дарс, машғулотнинг барча ҳолатларини (шароитлари) ҳисобга олган ҳолда иш кўришга ёрдам берадиган маънавий ва жисмоний сифатларнинг мураккаб қоришмаси ҳисобланади [2].

Актёрлик қилиш – ўқитувчи дарсда янги мавзу мазмунини баён қилиш жараёнида унинг педагогик технологиялари ва техникалардан унумли фойдаланган ҳолда, актёрлик маҳорати билан тушунтириши, мимикаси, овоз тембри имкониятларидан ўз вақтида тўғри қўллаш олиши тушунилади. Аслида ҳар бир ўқитувчи ўз педагогик фаолияти давомида педагогик артистизм элементларидан муайян даражада фойдаланади. Лекин унинг ўқувчиларни интеллектуал даражада ривожлантириш имкониятларини билмайди. Ўқитувчи машғулот давомида мавзу мазмунидан келиб чиқиб ролга киришиши керак. Шундагина дарснинг таъсирчанлиги ортади, унинг самарадорлиги таъминланади.

Педагогик атамалар луғатида «педагогик ижодкорлик», «педагогик маҳорат» ва «педагогик

тактика», «педагогик техника» тушунчалари қуйидагича изоҳланган.

Педагогик ижодкорлик – 1) таълим берувчи томонидан ўқув-тарбия вазибаларини юксак сифат даражасида ўзгача ҳал этилиши; 2) таълим-тарбия амалиёти ва назариясининг бойитилиши.

Педагогик маҳорат – 1) касбий кўникмаларнинг юксак даражада ривожланиши; 2) шахснинг касбий сифатлари, лаёқат қобилиятлари мажмуи; 3) санъат даражасидаги маҳорат; 4) педагогик моҳирлик, санъат ва билимдонлик.

Педагогик тактика – таълимнинг бош мақсади йўлида хусусий, оралик масалаларни ҳал қилишга йўналтирилган ҳаракатларни ташкил қилиш усули. Тактика жараёнининг охирида стратегик мақсадларга кўпроқ самара билан эришишни таъминлаш учун шароитнинг ўзгаришларини мос равишда ҳисобга олиш.

Педагогик техника – узлуксиз ривожлантириш педагогларнинг ички фаолиятидан келиб чиқадиган ўз маҳоратини ифода қилиш қобилияти [1].

Бизнингча, педагогик маҳорат – педагог профессионаграммасига мувофиқ эга бўлиши лозим бўлган барча сифатларнинг юқори даражадаги ифодаси, унинг касбий фаолиятда ўз-ўзини ижодий ташкил қилишини таъминлайдиган хусусиятлари мажмуи, таълим-тарбия жараёнидаги энг юқори даражадаги натижадорлик. Бундай маҳорат пойдевори педагогнинг умумий маданияти билан боғлиқ бўлиб, унинг назарий билимлари, амалий кўникмалари, компетенциялар ва педагогик техникани эгаллаганлигини ифода қилиши.

Педагогик техника эса ўқитувчи ўзини чуқурроқ, ёрқинроқ, истеъдодлироқ ифодалаш, таълим жараёнида оптимал натижаларга эришишда қўмаклашадиган кўникма ва малакалар мажмуи.

Биз илмий тадқиқотимиз давомида педагогик техника элементлари ядросини қуйидагилар ташкил қилишига амин бўлдик:

- ўқитувчининг педагогик мулоқотга оид малакаси;
- нутқ техникаси ва маданияти (овоз, нафас олиш, дикция, интонацион бўёқдорлик, саводхонлик ва ш.к.);
- ҳиссиётлари ва муносабатларни ифода қилган кўникма (мимика, пантомимика, ташқи киёф);

- ўз педагогик ҳолатини мустақил бошқариши (ўз-ўзини назорат қилиш, сабот ва ш.к.).

Юқорида таъкидланганлардан кўринадики, педагогик техника ўқитувчи томонидан ахборотларни етказиш, идрокнинг визуал ва долзарб томонлари орқали таълим олувчиларга ўз хиссиётлари ва фикрларини етказишига кўмаклашадиган малакалар ҳисобланади. Бундан ташқари, педагогик техника ўқитувчининг ижодий хулки ва билимларни ўқувчилар онгига сингдириш ва ўзаро самарали таъсир қилишига кўмаклашади.

Педагогик артистизм эса ўқитувчилардан қуйидагиларни талаб қилади:

- таълим жараёнида ҳар томонлама, уйғун ҳаракатланиш қобилиятини;

- ўзининг юз қиёфасини ўзгартириш, ўқувчиларни ўзига жалб қила олиш, жонлилик, кескинлик, ифодалиликни;

- имо-ишора ва мимикасининг бойлиги ва ундан таълим жараёнида фойдаланиш лаёқатини;

- ҳикоячилик иктидорининг мавжудлигини;

- ўқитувчиларга ёқимтой бўла олиш, ички назокат, образли тафаккурнинг ривожланганлигини;

- илҳомланиш, руҳланиш, руҳлантириш кўникмаларининг таркиб топганлигини;

- турли роллар орқали ностандарт ечимлар, қарорларга интилиш қобилиятининг тараққий этганлигини;

- турли ноқулай вазиятларда психик хусусиятлари ва асаб тизимини жиловлай олиш лаёқатининг ривожланганлигини.

Юқорида таъкидлаб ўтилган барча сифатлар педагогик артистизм – педагогик ижод жараёнининг барча босқичларида у ёки бу даражада фаол бўлган феномен эканлиги ҳақида хулоса қилиш имконини беради. Таълим жараёнида педагогик артистизмнинг ўрни ва аҳамияти ўқитувчининг касбий фаолияти такомиллашиб борган сари ўзгариб ривожланиб бориши мумкин. Педагогик артистизм касбий тажриба ортиб борган сари эса ўқитувчи фаолиятининг барча таркибий қисмларига интеграциялашиши, унинг бутун фаолиятини синтезлаши ва яхлит қилишига кўмаклашади.

Ўқитувчининг артистик **вазифаси** – таълим олувчиларга ҳиссий таъсир ўтказиш; уларнинг онги ва қалбида муайян из қолдириш, кечинмалар уйғотиш; ўқувчилар онги ва шу ўринда ўзига ишончли мустаҳкамлаш; ўзининг ноодатий муносабати ва хиссиёти билан ижобий таассурот уйғотиш; тасавву-рини ишга солиб таълим жараёни самарадорлигини таъминлашдан иборат. Бунда ўқитувчи ўқувчиларнинг ўқув жараёнига муносабати, билимлар йиғиндис, уларнинг ўз-ўзини реализациялаш учун педагогик воситаларни танлашларига кўмаклашибгина қолмай, уларда шахсий нуқтаи назари ва дунёқарашининг шаклланишига ёрдам беради.

Биз педагогик артистизмни икки: ички ва ташқи артистизмга ажратиб ўрганиш лозим деб ҳисобладик.

Ички артистизм қуйидагиларни ўз ичига олади:

- ўқитувчининг шахсий-касбий маданияти;

- мустақиллиги ва эркинлиги;

- ўзига мафтун қила олиши;

- ҳиссиётларини жиловлай олиши;

- тасаввурининг ривожланганлиги;

- назокатлилиги;

- муаммоларни қўйиш ва ҳал қилишнинг образли йўлини билиши;

- дарс жараёнида қўтилмаган вазиятларда ностандарт қарор қабул қила олиши;

- ижодкорлик лаёқатининг шаклланганлиги;

- ўз-ўзини ривожлантириб бориши.

Ташқи артистизмнинг характерли хусусиятлари қуйидагилар:

- билимларни ўйин техникаларидан фойдаланган ҳолда узатиш қобилиятига эғалиги;

- ўз фаолияти натижаларини тақдимот қилиш малакасини эгаллаганлиги;

- ўқув материалларига тақдим қилишнинг турли усул ва шакллари кўллаш олиш кўникмасини эгаллаганлиги;

- ўзи ва ҳамкасбларининг педагогик фаолиятига аниқ, шаффоф муносабат билдира олиш лаёқатига эғалиги;

- таълим жараёнига мохирона режиссёрлик қилиш қобилиятини эгаллаганлиги.

Шу билан бир қаторда, педагогик артистизмнинг бир қатор таркибий қисмлари мавжуд бўлиб, улар қуйидагилардан иборат:

ўқитувчининг ўз қиёфасини ўзгартира билиши, очқиллиги;

зарур ҳолатларда ўз кечинмалари ва қувончларини ҳамкасблари ҳамда таълим олувчиларга «юктира билиши»;

таълим жараёнида ўқувчиларга янги маълумотларни тақдим этиш орқали ҳайратга сола билиши;

эстетик дидга эғалиги;

ўз фаолияти натижаларини тақдимот қилиш техникасини эгаллаганлиги;

ташқи мафтункорликнинг мавжудлиги;

импровизация ҳолатига кириша олиши;

ижодий кайфиятни сафарбар қила олиши, ўз кайфиятини бошқара билиши;

жамоадошларига ҳамдард бўлиши;

ўқув жараёнида таълимий воситалардан тўғри фойдалана олиши;

нотиклик санъатини эгаллаганлиги;

овоз жарангининг ифодалилиги, ишонтира билиш малакасини эғалиги;

сўз билан даволай олиш санъатини эгаллаганлиги;

хулқ-атфориини жиловлай олиши;

мулоқотнинг новербал воситалари: имо-ишоралар, мимика ва бошқалардан керакли жойда самарали фойдалана олиши.

Юқорида баён қилинган педагогик артистизмнинг таркибий қисмлари ички ва ташқи артистизм билан чамбарчас боғлиқ.

Шуни алоҳида таъкидлаш керакки, педагогик фаолияти давомида ўқитувчи педагогик артистизмнинг таҳлил қилувчилик (синтезловчилик), бойитувчилик, бошқарувчилик, ҳимояловчилик, шакллантирувчилик ролларини уйғун тарзда бажаради. Қуйида мазкур ролларнинг хусусиятларини қисқача баён қилишга ҳаракат қиламиз.

Синтезловчилик роли орқали ўқитувчи касбий фаолияти доирасида ўз олдида юқори даражадаги вазифаларни қўяди ва уларни ҳал қилиш йўлларини таҳлил қилади, таълим олувчиларга мўлжалланган топшириқлар аниқлаштиради.

Бойитувчилик роли ўқитувчи унинг педагогик артистизм фаолиятида мантикийлик ва образлиликни табиий тарзда бирлаштириш имконини беради, бу эса унинг шахсий-касбий сифатларини намоён қилиш, уйғунлаштириш ва бойитишга кўмаклашади.

Бошқарувчилик роли ўқитувчи ички ва ташқи менлигининг эркинлигини ҳис этишга руҳлантиради, илҳом бағишлайди, янги куч бахш этади, унинг кайфияти ва ижодини ривожлантиришни бошқаради.

Ҳимояловчилик роли орқали ўқитувчи ўз хиссиёти ва кайфиятини назорат қилади, табиий ва жонли хулқ-атвори, эркинликни ҳис қилади, ўқувчиларнинг ишончини оқлашга ҳаракат қилади, ўз-ўзи ва фаолиятига муносиб баҳо беради.

Ўқитувчининг шакллантирувчилик роли дарсда (машғулотда) ҳиссий ва оқилоналикни мантикий бирлаштириш, таълим олувчиларга ўқув материали

мазмунига янгица назар ташлаш, унда ўзи учун кизикарли ва аҳамиятлисина топиш ҳамда таълимга нисбатан мотивацияли-қадриятли муносабатни шакллантириш имконини беради.

Юқорида баён қилинганлардан келиб чиқиб, шуни баён қилиш мумкинки, педагогик артистизм, унинг структураси ва функцияси, шунингдек, ўқитувчи шахси структурасидаги роли; педагог-артист меҳнатининг

мақсади, вазифалари ва натижаларини кўриб чиқиш бўлажак ўқитувчининг таълим жараёнида актёр бўлишга интилишига олиб келиши мумкин бўлган истиқболларни аниқ тасаввур қилиш учун муҳим ҳисобланади. Табиийки, ҳозирги шароитда ҳар бир ўқитувчи ёрқин ифодаланган педагогик артистизм элементларини мустаҳкам эгаллаши зарур.

Адабиётлар

1. Педагогик атамалар луғати. // Тузувчи муаллифлар: Джураев ва б., -Тошкент: "Фан", 2008. 196-б.

2. Фарберман Б.Л. Передовые педагогические технологии. – Ташкент: "Фан", 2000. –С.120.

РЕЗЮМЕ. Ушбу мақолада педагогик артистизм, унинг структураси ва функцияси, шунингдек, ўқитувчи шахси структурасидаги роли; педагог-артист меҳнатининг мақсади, вазифалари ва натижалари баён этилган. Шунингдек, ички ва ташқи артистизм, педагогик артистизмнинг таркибий қисмлари, у бажарадиган роллар таҳлил қилинган.

РЕЗЮМЕ. В данной статье описывается педагогическое мастерство, его структура и функции, а также его роль в структуре личности педагога; описаны цель, задачи и результаты работы педагога-художника. Также анализируются внутренний и внешний артистизм, педагогический артистизм, его составные части, роли, которые он выполняет.

SUMMARY. In this article there is presented pedagogical skill, its structure and functions, as well as its role in the structure of the teacher's personality; the purpose, tasks and results of the work of the teacher-artist. It also analyzes internal and external artistry, the components of pedagogical artistry, the roles that it performs.

БОШЛАНҒИЧ СИНФ ЎҚУВЧИЛАРИДА ХАЛҚ ОҒЗАКИ ИЖОДИ ВОСИТАСИДА ҲОЗИРЖАВОБЛИКНИ ШАКЛЛАНТИРИШНИНГ ПЕДАГОГИК-ПСИХОЛОГИК ХУСУСИЯТЛАРИ

Г.А.Туребекова – ассистент ўқитувчи

Ажиниёз номидаги Нукус давлат педагогика институтини

Таянч сўзлар: бошланғич синф, ўқувчи, ҳозиржавоблик, халқ оғзаки ижоди, кўникма.

Ключевые слова: начальная школа, ученик, отзывчивость, фольклор, умение.

Key words: elementary school, student, responsiveness, folklore, skill.

Бошланғич синф ўқувчиларда ҳозиржавоблик кўникмаларини шакллантириш ўзига хос долзарблик касб этмокда. Бошланғич синф ўқувчиларида ҳозиржавобликни шакллантиришда қайси ўқув предметлари алоҳида имкониятларга эга деган ҳақли савол туғилади. Маълумки, бошланғич таълим жараёнида ўқувчиларнинг лаёқатлари жадал ривожланади. Ўқувчиларда ҳозиржавобликни шакллантиришда ўқитувчи кўпроқ ўқувчиларнинг индивидуал шахсий тажрибаларига таяниши лозим. Атрофдагиларнинг ҳиссий ҳолатини тушуниш ва уларни қабул қилиш ҳозиржавобликнинг шаклланишида муҳим аҳамиятга эга. В.В.Зенковскийнинг таъбири билан айтганда “Ҳиссий ҳолатлар, ҳодисалар ўқувчининг шаклланишида бирламчи аҳамиятга эга. Чунки унинг руҳий ҳолатида ҳиссийатлари марказий ўринни эгаллайди. Ҳиссийатлар ўқувчининг табиати ва ҳулқ-атворини ифодалайди”. Ўқувчиларда ҳозиржавобликни муваффақиятли шакллантириш уларда инсонга қадрият сифатида ёндашиши имконини беради. Шу асосда суҳбатдоши билан ўзаро мутоносиб жиҳатларини танлаш, улар билан ўзаро муносабатга кириш йўллари танлаш имконини беради.

У ёки бу савол, ҳодисаларга муносабат билдириш ёки жавоб қайтариш педагогикада ҳозиржавоблик ҳисобланади. Ҳозиржавоблик турли таъсирларга нисбатан осон, енгил муносабат билдиришни ағлатади. Ижтимоий ҳолатлар, суҳбатлар, суҳбатдошларнинг ўзига ҳослиги, ўқувчининг ўзи ва уни ўраб турган ижтимоий муносабатларга жавоб қайтаришини талаб қилади. Ўқувчиларда ҳозиржавоблик кўникмаларининг муваффақиятли шаклланиши ўқувчининг психологик жиҳатдан унга йўналганлигига боғлиқ. Ҳозиржавоблик бошланғич синф ўқувчиларининг бевосита ёки билвосита ўз ҳис-туйғуларини бошқаришига боғлиқ. Бошланғич синф ўқитувчилари ўқувчиларда ҳозиржавобликни шакллантириш жараёнини ташкил этишда улар ўз ҳиссийатларини онгли тарзда бошқаришларини ҳисобга олиши муҳим аҳамиятга эга. Бунинг учун ўқувчилар биринчи навбатда ўзлари ҳақидаги билимларга ҳам эга бўлишлари муҳим. Чунки бошланғич синф ўқувчилари ўз кечинмалари, муносабатларини ифодалашга мойил

бўладилар. Бироқ уларда зарур тажрибанинг етишмаслиги туфайли ўз кечинмалари ва ҳиссийатларини баён қилишда қийинчиликларга дуч келадилар. Мазкур ҳиссийатлар ҳозиржавобликни шакллантиришнинг эмоционал соҳаси билангина боғлиқ эмас. Балки, ўқувчининг ҳулқ-атворида ҳам алоқадордир[1].

Ҳозиржавобликни шакллантиришда ўқиш дарслари алоҳида педагогик имкониятларга эга. Чунки ўқиш дарсларида ўқувчи шахсининг кўп қиррали ривожланиш жараёни амалга ошади. Чунки ўқиш дарслари ўқувчиларнинг нафақат эстетик эҳтиёжларини таъминлашга хизмат қилади, балки, уларни гўзаллик билан ошно қилиб, ҳиссий фаолликларини ва сўз бойликларини ривожлантиришга хизмат қилади. Ўқиш дарсларида ўқувчиларда бир қатор шахсий сифатлар шаклланади. Жумладан, таҳлил қилиш, қайғуриш, кечинмаларни ҳис этиш, ҳамдардлик, ўзаро муносабатга киришиш, ўз истакларини англаш, муносиб жавоб қайтариш қабилар қиради.

Бошланғич синф ўқувчиларида ҳозиржавобликнинг шаклланиши бадий адабиёт намуналари билан мулоқотга киришиш натижасида амалга ошади. Айнан бадий адабиёт намуналари ўқувчиларга ҳиссий таъсир кўрсатишнинг қулай воситаси ҳисобланади. Бадий адабиёт намуналари воситасида ўқувчиларнинг билимлари бойийди, тасаввурлари кенгайди ва зарур кўникмалар шаклланади. Бадий асарларда муаллифлар табиий манзаралар, бадий ифодалар, қаҳрамонларнинг хатти-ҳаракатлари, суҳбатлари, ҳис-туйғулари, фикрлари, атрофдагиларга муносабатларини тасвирлайдилар. Бадий адабиёт намуналарининг муҳим намуналаридан бир ўқувчиларнинг тасаввур ва идрокини ривожлантиришдан иборат. Ўқувчилар воқеълар, унда қаҳрамонларнинг характери билан аниқлашлари учун қулай шароит яратилади. Бунда ўқувчиларга асар қаҳрамонлари кўмаклашади. Шу билан бир қаторда ўқувчиларнинг жавоблари, ҳис-туйғулари, фикрлари фаоллашади. Улар қаҳрамонлар билан биргаликда тасвирланган воқеъларни ҳис этадилар. Асар қаҳрамонларининг кечинмаларини қабул қилиб, уларга ҳамдард бўладилар. Қаҳрамонларнинг ғам ташвишлари, шубҳа-гумонлари, қувончларини ўзлариникидек қабул қиладилар.